

Voltaire... aquell

Al tercer centenari del naixement d'un dels teoritzadors de l'estat contemporani, ni França ni Suïssa, no podien estalviar l'esdeveniment per tal de reconèixer públicament el valor d'aquest singular erudit.

A França s'ha publicat sota el títol genèric *Voltaire en son temps*, la més exhausta i completa biografia que se n'ha confeccionat fins ara. Dirigida per René Pomeau —el millor especialista actual de Voltaire—, les 2.158 pàgines que constitueixen aquesta obra mestra de la investigació, no negligeixen cap detall de la seua existència. A través dels cinc volums, es posen al descobert, amors i amistats, odis obsessius; fracassos i victòries; o, inclús, les manies més ocultes fins avui encara no desvetllades. La biografia adopta aleshores la morfologia d'una obra total, d'una biografia intel·lectual també, en la qual s'entrecreuen des dels detalls més insignificants de la història de l'home fins a l'evolució de la seua obra.

A Suïssa per contra, entre les ciutats de Fereny —població on Voltaire es va instal·lar definitivament a partir del 1760— i Ginebra, s'ha dut a terme, de febrer a juny d'aquest any, tot un seguit de conferències, actuacions, concerts, recitals i algunes publicacions entorn de la figura i l'obra d'aquest il·lustrat.

Senzillament, Voltaire. Diffícilment se'l coneix per François-Marie Arouet, tot i que va conservar la seua identitat original fins als 24 anys. *Voltaire*, nom artístic, carta de presentació a una societat intransigent, dràsticament catòlica i eminentment absolutista, és el resultat d'una operació de combinatòria després d'una curta —però fèrtil— estada a la presó parisenc de la Bastilla. A través d'una metàtesi —inversió sil·làbica— del topònim Airvault, origen d'antics lligams familiars, Arouet fill deixa al seu darrere els primers escrits i es consolida com un dels exponents del Segle de les Llums.

Aquell que fou fill de notari, de bressol burgès i pinzellades de petita noblesa per part de mare, va veure's empresonat durant onze mesos en atribuir-se-li l'autoria d'un epigrama irreverent, *J'ai vu*. Aquest període de privació de llibertat (del 16 de maig del 1717 a l'11 d'abril del 1718) no va representar, ni molt menys, una etapa d'esterilitat literària, donat que el jove Voltaire aprofitaria les hores carcelàries per enllestir la tragèdia ja començada, *Edip*, i per continuar elaborant la seua producció èpica, que es polaritzarà, principalment, en el llarg poema de l'*Henriade*.

Voltaire, 300 anys després del seu naixement, segueix vigent enmig d'una actualitat convulsa per les crisis polítiques i religioses que assetgen la humanitat.

Els antecedents, però, ja auguraven un futur d'erudició i literatura en la jove figura, inquiet, inconstant i capriciosa. Amb 12 anys, va demostrar un talent especial, un enginy incomparable, en iniciar-se en els cànons de la tragèdia. Amb 15, s'afirma com a poeta. I als 19, abandona la carrera de dret en favor de la rima, del gust per l'estudi, les amistats i l'agitació del món. Encara no en tenia vint, quan la seducció de Pimette, una jove protestant, va costar-li el lloc de secretari de l'ambaixada a La Haya. Expulsat, com ho va ser, de terres holandeses, almenys durant aquest període hi va descobrir els encants d'una societat lliberal, activa i tolerant.

Els temps de la Regència va encaminar-lo el jove erudit cap a la pràctica d'una "filantropia itinerant" —malgrat els consells de prudència paterna— arreu d'altres esferes mundanes. Ben rebut per l'aristocràcia, Arouet fill picava, ací i allà, el nèctar d'una classe luxosa de la qual no va tardar a esdevenir el xiquet mimat. Des de la duquesa de Maine fins a la residència del duc de Sully, trobava les portes obertes al seu pas. La identitat de Voltaire s'afirmava aleshores com una figura erudita i frívola a la vegada; meticulosa i inconstant. Educat però transgressor, gaudia de la llicència aristocràtica que va permetre-li cultivar una actitud irrespectuosa amb detalls, sovint, d'esperit vanitos.

Si el 1716, hagué d'exiliar-se a Sully-sur-Loire, per poc temps i amb totes les comoditats, per haver escrit algun epigrama contra el Regent Felip d'Orleans, l'any següent patiria els onze mesos de presidi a la Bastilla com a penitència per la publicació de versos irreverents. Àgil en vers, molt sovint impertinent amb els poders i alguna o altra figura de l'aristocràcia, Voltaire va conèixer Anglaterra a causa d'un intercanvi, verbal, d'impertinències amb el cavaller de Rohan-Chabot. El fet se saldaria amb l'apallissament de l'escriptor i un exili de dos anys —del 1726 al 1728— a terres angleses.

No obstant, l'afer transcendeix en la carrera voltairiana la pura dimensió dels esdeveniments. La brillant trajectòria que havia iniciat entre el 1725 i 1726 no podia gaudir de més elogis. Considerat i respectat en la Cort, sovintejava els espais de Versalles o dedicava algunes de les seues peces —tragèdies i comèdies— a distingides dames. O, fins i tot, li van encomanar d'amenitzar les noces del rei amb la princesa de Pòndia fent representar obres d'elaboració pròpia —tot i que, finalment, es

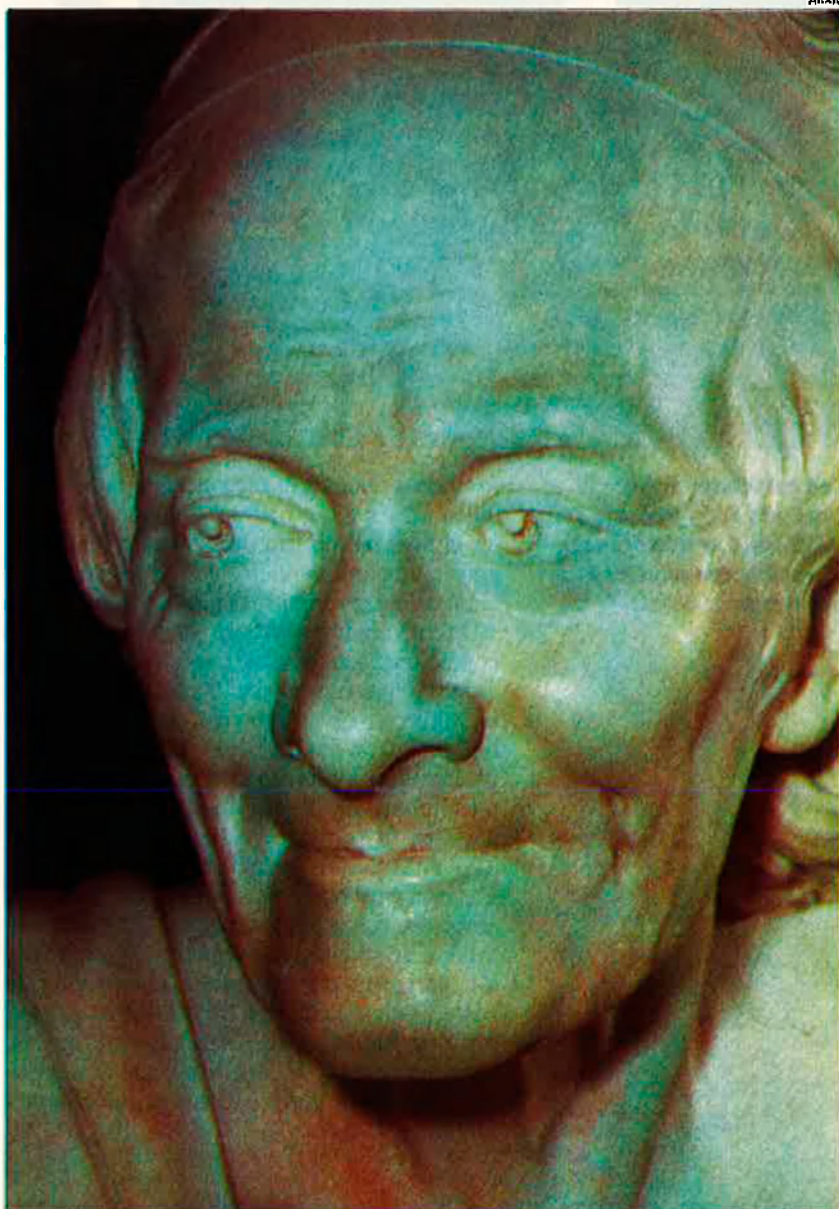
olerant irreverent

jugaria Molière—. No va dubtar, tampoc, a guanyar-se els favors de la nova reina dedicant-li la seua tragèdia de *Marianne*. Aquesta respondria als obsequis de “*mon pauvre Voltaire*” —com no tarda a anomenar-lo— amb una pensió de 1.500 lliures. Però tot aquest seguit de puntualitzacions no són més que detalls —significatius per això— d'un camí que anava obrint-se el mateix il·lustrat cap a posicions elevades amb la finalitat última d'aconseguir un càrrec a la Cort. Però tan sols un cop de bastó inesperat a les portes del duc de Sully va ser suficient per fer trontollar aquesta operació logística i desprestigiar la figura, admirada com mai, de Voltaire, i ara fins als límits del descrèdit. La resposta a tal humiliació —potser una de les més marcades de la seua existència— no podia ser altra que la demanda d'un exili voluntari —i previst amb anterioritat, perquè Voltaire pensava, des de desembre del 1725, traslladar-se a Londres per a imprimir l'*Henriade*— després de 12 dies de presidi a la Bastilla. I des de Calais, Voltaire posava rumb, a primeries de maig del 1726, al bienni anglès.

Anglaterra, “illa de la raó”. Un cop superades les contrarietats inicials d'adaptació al nou país, Voltaire descobria la tolerància d'una aristocràcia, una política i un sistema financer que s'encaminava, tot i que encara embrionari, cap a un futur liberalisme. Dos anys de contactes, amistats, relacions i, especialment, diàlegs, van orientar el seu pensament a admirar el model, enriquidor sens dubte, anglo-saxó.

Coexisteixen en territori anglès les lletres, la filosofia i nombroses sectes religioses en un clima d'absoluta normalitat. Cap de totes elles no és víctima de la intransigència i la persecució absolutistes que, encara en aquell moment, es respiren de ple a la França de l'Antic Règim. Anglaterra resulta aleshores un fòrum de debat, un punt de diàleg que Voltaire metaforitza amb la imatge de la Borsa de Londres. “Ací, el jueu, el mahometà i el cristià es tracten entre ells com si fossen de la mateixa religió; i no anomenen infidels més que a aquells que fan fallida”, explica en una de les *Cartes filosòfiques*.

Igualment, Anglaterra és qualificada com “el país de les sectes”. “Un anglès, com a home lliure”, explica Voltaire en una altra carta, “va al cel pel camí que li plau”. I és que aquest país és el regne de la llibertat i del respecte. De la convivència pacífica i del profit

Bust de François-Marie Arouet, 'Voltaire'. Va ser enemic acarnissat d'una Església que publicava afirmacions supèrflues.

que se'n deriva —vegeu, si no, la metàfora de la Borsa—. Resulta, al capdavant, el paradís d'uns drets humans que emergirien a França l'any 1789 arran dels avalots protagonitzats per una burgesia que va voler lluitar contra les estructures encara en aquell moment feudals de l'Antic Règim, sota el qual traspua ja la nova forma d'estat contemporani. I en l'essència d'aquestes agitacions, les ensenyances voltairianes, a títol pòstum, van sensibilitzar, ben segur, els esperits revolucionaris.

Voltaire adreça fonamentalment al lector francès l'estudi descriptiu i analític d'Anglaterra, que fa en l'epistolari *Cartes fi-*

Les relacions entre Frederic II de Prússia i Voltaire. L'erudit francès va residir dos anys a la Cort del monarca il·lustrat.

losòfiques –com, a la seua manera, fa Montesquieu en les *Cartes perses*–. Centra l'atenció en el sistema polític parlamentari del qual emana un clima candorós que es repeteix, òbviament, en els àmbits religiós i econòmic.

Tot cal dir-ho: Voltaire va saber ometre, condicionat per la seua passió anglofílica, els aspectes que contradeien les tesis de tolerància, llibertat i benevolència. Així mateix, va oblidar que la tan lloada tolerància no es feia extensiva ni a catòlics ni a unitaris que eren, tot al contrari, víctimes de brutals discriminacions.

La publicació de les *Cartes* a Rouen el 1734 va provocar l'escàndol generalitzat en ambients cultes i aristocràtics. L'obra va ser titllada de subversiva i Voltaire hagué de fugir, perseguit per una ordre de detenció, al castell dels Chatelet, Cirey-en-Champagne, prop de Madame du Chatelet, amb qui va compartir durant 16 anys –fins que la mort la va sorprendre– alguna cosa més que afinitats literàries.

Frederic II, filosofia cortesana. La relació epistolar que Voltaire va iniciar l'any 1736 amb el príncep Frederic de Prússia, el qual, posteriorment, esdevindria rei d'aquest país –concretament l'any 1740–, el va arrossegar a freqüentar, i a residir a la Cort prussiana. Les lletres i les arts van atraure Frederic II. Va intentar defugir l'educació marcial que un príncep tenia imposada fins que es va retrobar a la presó de Küstrin. Només li va ser possible, es va envoltar de "talents" i va contactar amb la *intel·ligència* europea. Iniciat a la filosofia de les Llums, i als sistemes de pensament anglesos, va fundar ell mateix una teoria del poder segons la qual aquest no es basava sobre el dret diví sinó sobre l'elaboració d'un contracte. La relació, doncs, amb un dels màxims exponents del Segle de les Llums es feia inevitable. Des del 1740, les relacions entre monarca i erudit s'estreten paulatinament. Mentre que el rei fa encàrrecs a Voltaire, aquest no dubta a aproximar-se, sense massa esforços, a una Cort que el magnifica. L'episodi torna a repetir-se vint anys més tard: Voltaire opta per perdre la independència que li proporcionen la immensa fortuna acumulada i les operacions financeres que du a terme paral·lelament a l'activitat intel·lectual en favor d'un lloc a la Cort. Ara bé, haurà de passar encara una dècada –en la qual patirà problemes astènics que el situaran a les portes de la mort, el setembre del 1748– perquè el filòsof, el 1750, confirme la idea d'una partida cap a Prússia on se li promet amistat i fortuna.

Amb l'arribada de l'estiu del mateix any 50, Voltaire abandona el París natal on no tornarà fins al final dels seus dies i viatja, primer a Berlín, i a Potsdam, més tard. Els primers mesos a la Cort es viuen de manera festiva en un ambient relaxat: "òpera, comèdia, poesia, (...), societat i llibertat".

Però els tres anys d'estada cortesana deriven en una sensació de privació de llibertat que l'erudit suporta malament. Almenys, dels interminables àpats de paciència reial, sorgeix la idea de crear un diccionari filosòfic; el *Diccionari filosòfic*, projecte que no superarà l'estat embrionari fins ben passada una dècada. Però les querelles sorgides d'aquells extensos actes socials dispersen els comensals, i Voltaire opta aleshores per la tranquil·litat helvètica.

Rumb al paradís helvètic. S'instal·la prop de Lausanna, a Monrion, però l'atrau més la residència de les Délices, gran mansió pròxima a Ginebra des d'on col·labora amb les demandes de D'Alembert en la confecció del volum V de l'*Encyclopédie*. Corre l'any 1755, sense massa alteracions fins al final de la dècada en què la publicació de *Candide* –un dels seus contes filosòfics– provoca gran

CAMINANT PER CATALUNYA

3. El Cadí, el Molxoró i el Pedraforca
D'Antoni Aragon, Jordi Lalueza i Jordi Portell.

Cadascuna de les 25 excursions del volum consta d'un dibuix que assenyaleta tot l'itinerari, un text explicatiu que ajuda

a seguir-lo, una fitxa tècnica i algunes fotografies de llocs significatius.

ENCICLOPÈDIA
CATALANA

escàndol en la societat parisenca i, com és d'imaginar, un èxit immens.

"La Revolució a través de les idees".

Aquesta és la fórmula amb què es compromet Voltaire després d'abandonar la residència de les Délices i instal·lar-se definitivament a Ferney. La seua activitat queda aleshores centrada en una escriptura de compromís. És el moment d'actuar, "d'escriure per a actuar", i de mostrar plenament a la societat francesa, esquarterada per la Guerra dels Set Anys i per les tensions d'ordre religiós, allò que pensa. Escriu, sense més preàmbuls, un *Tractat sobre la tolerància* —que les autoritats no dubten a prohibir— animat per l'execució injusta del protestant Jean Calas a Tolosa. Aquest fet, l'aprofita igualment per dur a terme la seua pròpia lluita contra la intolerància religiosa.

Després del *Tractat*, el *Diccionari filosòfic*, aquella vella idea de l'època prussiana tornava a renàixer en la ment voltairiana per fer repàs, de manera alfabètica —i, per tant, amb certa voluntat de minuciositat científica—, "tot el que ha de pensar sobre aquest món i sobre l'altre". A mig camí entre l'assaig de Montaigne i els propòsits d'Alain, Voltaire proposa en els seus articles una reflexió ben personal sobre tot allò que es troba al seu abast. L'aparició, el 1764, del *Diccionari* provoca, com era d'esperar, tant escàndol com èxit. Esdevingut més que mai un escriptor i filòsof compromès, Voltaire pretén mantenir la tolerància, que no esdevé sinó, en aquella època, una tolerància de combat, valga la paradoxa. L'expressió es radicalitza. La sàtira es transforma en l'eina d'una intransigència tolerant; d'una tolerància intransigent —impertinent a la vegada!—. La desproporció és l'efecte volgut; i el ridícul allò que se'n deriva.

Corrosiu com és, ironitza sobre tot allò que trava les bones relacions dels pobles germans; sobre qualsevol detall que atempta contra els drets humans. Els seus girs resulten tan exquisits com elitistes els seus raonaments. Perquè escriu —bé que ho afirma en els seus textos— per a una burgesia culta ja que el "poble no llegeix; treballa sis dies i el setè va al cabaret. En una paraula, les obres de filosofia no estan fetes més que per a filòsof, i tot home honest ha de buscar d'esdevenir filòsof, sense presumir de ser-ho".

Una vellesa sense descans. Alternant sempre amb una activitat literària més i més combativa, Voltaire no abandona ni els negocis ni la querrela amb un dels seus grans detractors, Jean-Jacques Rousseau, a través de textos i correspondència.

Els darrers anys —en què la intensitat de treball disminueix però no es detura fins pocs dies abans de la mort— corresponen a balanços

i compendis: el 1772, publica en l'*Epitre à Horace*: "He fet un poc de bé; aquesta és la meua millor obra". Quatre anys després, publica un comentari literal de la Bíblia, finalment, explicada, després de trenta anys de crítica apassionada. El 1777, *Els diàlegs d'Evhémère* reproduïxen la darrera volta filosòfica al món.

I el 30 de maig del 1778, el fill de París moria a la seua ciutat natal a on havia tornat a primeries d'aquell any. Una llarga agonía va sustraure-li una existència bel·ligerant i compromesa —una de les primeres en l'àmbit de les lletres— que Voltaire va mantenir en favor de les llibertats i els drets humans fins als 84 anys. Una lluita que es materialitzarà a títol pòstum, el 1789, amb la victòria d'un estat igualitari sobre la jerarquització arbitrària i feudal d'un impenitent Antic Règim

Als 300 anys del seu naixement, la vigència de les reflexions voltairianes es fan paleses: la societat evoluciona cap a un benestar de l'ésser fundat en els seus drets. Però lluny d'una intransigència catòlica pretèrita, el fanatisme que brolla de l'integrisme islàmic —per no parlar de guerres o epidèmies; "els tres mals que assetgen el món"— mereix la reedició del *Tractat sobre la tolerància* i molt més. O bé, l'actualització, amb la introducció de noves entrades, del *Diccionari filosòfic*.

Eliseu T. Climent

Voltaire al seu gabinet de treball. Tot i que va cultivar una filantropia molt sovint d'estrat cortès, la darrera etapa de la seua vida va correspondre al retraïment helvètic.

Imatges inquisitorials. Les publicacions voltairianes patiren la intransigència dels poders.